

УДК [39+94]-057.4:929]:[378.4(477.83-25):378.22"19/20"]М.Глушко
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2024.56.12494>

ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА МИХАЙЛА ГЛУШКА: ЛЮДИНИ, ВЧЕНОГО ТА ПЕДАГОГА

Ігор ГІЛЕВИЧ

Львівський національний університет імені Івана Франка
кафедра етнології

вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна

e-mail: igor.hilevych@lnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4405-2588>

У статті змальовано основні віхи біографії професора Михайла Глушка та його внесок у розвиток української етнологічної науки. Особлива увага приділена різним сферам діяльності вченого як викладача кафедри етнології Львівського національного університету імені Івана Франка, передусім результатам наукових студій на ниві історичної етнології, проблемі історико-етнографічного районування України, історії української етнологічної науки, а також його внеску у виховання молодого покоління українських етнологів.

Ключові слова: Михайло Глушко, етнологія, фольклористика, Львівський національний університет імені Івана Франка, Наукове товариство імені Шевченка в Україні, польові етнографічні дослідження

13 березня 2024 р. у Львові раптово на 69-му році життя перестало битися серце одного з провідних етнологів незалежної України, професора кафедри етнології Львівського національного університету імені Івана Франка, доктора історичних наук, дійсного члена Наукового товариства імені Шевченка в Україні **Михайла Степановича Глушка**.

Народився майбутній учений 5 листопада 1955 р. у бойківському с. Грабовці Сколівського (тепер – Стрийського) району Львівської області. Навчався в рідному селі у початковій школі (1963–1967 рр.), відтак продовжив шкільне навчання у Славській десятирічці (1967–1973 рр.). Саме в останній надзвичайно важливу роль у формуванні світогляду і життєвих орієнтирів молодого хлопця відіграв його класний керівник, учитель історії Григорій Дем'ян (із часом – відомий фольклорист, етнограф, дослідник історії національно-визвольної боротьби ОУН та УПА). Григорій Васильович докладав багато зусиль до виховання національно свідомої молоді, прищеплював дітям любов до свого народу, його історії та культури, фактично виступав для них духовним наставником. Ще в шкільні роки під керівництвом свого вчителя Михайло Степанович розпочав збирати фольклорні та краєзнавчі матеріали,

на сторінках районної преси опублікував перші розвідки про історію та культуру рідного краю. У восьмому класі М. Глушко залишився круглим сиротою, що ще більше загартувало його характер, навчило цінувати свій час і впевнено йти до поставленої мети.

У 1973–1978 рр. навчався на історичному факультеті Ужгородського державного університету, отримав диплом із відзнакою. Там його вчителем був відомий дослідник Закарпаття проф. Михайло Тиводар. Уже в той час молодий студент активно займався науковими дослідженнями, а дипломну роботу писав про Івана Гуржія як історика та вченого.

Після завершення навчання Михайло Степанович поїхав учителювати у с. Дубрівку Баранівського району на Житомирщині, де у місцевій десятирічці впродовж 1978–1982 рр. викладав історію та суспільствознавство, а водночас активно збирав фольклорно-етнографічні матеріали, частина з яких була введена у науковий обіг лише в наш час на сторінках наукових видань Франкового університету. У самому селі його колишні колеги та учні досі бережуть добру пам'ять про нього, тож навіть через кілька десятиліть у Дубрівці радо вітали свого колишнього вчителя, а згодом сприяли його аспірантам під час збору польових етнографічних матеріалів у цьому та навколишніх селах Східної Волині.

Прагнучи пов'язати свою долю з наукою, М. Глушко повернувся на Львівщину й упродовж 1982–1984 рр. працював керівником початкової військової підготовки Новороздільської СШ № 1. У той час йому запропонували місце в аспірантурі тодішнього Інституту суспільних наук (нині – Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України) у Львові на відділі історії радянського періоду. Проте досліджувати «актуальну» в ті часи тематику про робітничий чи колгоспний побут він аж ніяк не хотів, тож категорично відмовився від цієї пропозиції. Натомість здав кандидатські іспити та прикріпився здобувачем при Львівському відділенні Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Т. Рильського АН УРСР.

Від квітня 1984 р. М. Глушко працював на посаді молодшого наукового співробітника (у 1990–1992 рр. – наукового співробітника) зазначеного відділення Інституту. Тим самим він зумів реалізувати свою юнацьку мрію – займатися наукою та присвятити себе дослідженню традиційної культури українського народу. Під час праці в цій установі важливий вплив на його подальше формування як науковця зробили етнолог Юрій Гошко (багаторічний директор Українського державного музею етнографії та художнього промислу АН УРСР і створеного на його основі у 1982 р. Львівського відділення ІМФЕ АН УРСР), мовознавець Михайло Худаш та фольклорист Роман Кирчів.

Першою ділянкою наукових пошуків молодого народознавця стали шляхи сполучення, традиційний транспорт та лісосплав українців Карпат, тобто ті сфери традиційної культури, із яких на той момент в Україні не було жодного фахівця. У 1989 р. у Мінську він захистив кандидатську дисертацію «Сухопутні засоби транспорту українців Карпат другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (Особливості і розвиток)» (керівник – проф. Ю. Гошко). Першим опонентом виступив один із тодішніх провідних фахівців із традиційного транспорту народів Європи естонський етнолог Антс Війрес. Згодом, значно розширивши дисертацію, уродженець Бойківщини опублікував монографію «Шляхи сполучення і транспортні засоби в Українських Карпатах другої половини ХІХ – поч. ХХ ст.» (1993 р.). Вже тоді колеги рекомендували йому на основі цієї книги захистити докторську дисертацію, проте М. Глушко поставив собі завдання підготувати для цього нове та значно амбітніше дослідження.

Ще наприкінці 1980-х років тодішній декан історичного факультету Франкового університету проф. Степан Макарчук пропонував приєднатися до колективу новоствореної кафедри історії та етнографії України, проте Михайло Степанович того разу відмовив, позаяк добре розумів, що у Львівському відділенні ІМФЕ АН УРСР на той час склалися хороші умови для його подальшого зростання як науковця.

Уже до початку 1990-х років учений зібрав майже півтори тисячі українських народних пісень, десятки казок, легенд, переказів і народних оповідань, сотні прислів'їв і приказок тощо, які й досі опубліковані лише частково. Упорядкував дві фольклорні збірки «Колядки і щедрівки» (1990, 1991 рр.), друга з яких у видавництві «Музична Україна» вийшла накладом 100 тис. примірників.

Упродовж 1992–1994 рр. М. Глушко працював на посаді заступника директора з наукової роботи новоствореного Інституту народознавства, у 1994–1997 та 1999–2003 рр. – старшого наукового співробітника, у 1997–1999 рр. – завідувача відділу карпатознавства цієї ж установи. На основі власних експедиційних мандрівок другої половини 1980-х – початку 2000-х рр. учений підготував низку розділів до колективних монографій «Гуцульщина: історико-етнографічна монографія» (1987 р.), «Украинские Карпаты: Культура» (1989 р.), «Поділля: історико-етнографічна монографія» (1997 р.), «Лемківщина: історико-етнографічна монографія. Т. 1. Матеріальна культура» (1999 р.), «Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат. Т. II. Етнологія та мистецтвознавство» (2006 р.) та ін.

У 1994–1997 рр. М. Глушко очолив перші постчорнобильські комплексні історико-етнографічні експедиції у радіоактивно забруднені райони Середнього

Полісся (Київщина, Житомирщина та Рівненщина), вагомими науковими результатами яких значною мірою завдячують саме організаторським здібностям ученого. Він доклав багато зусиль і до введення зібраних тоді польових матеріалів у науковий обіг: не лише в численних статтях, а й у серійному виданні «Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження» (Вип. 1: Київське Полісся. 1994 (1997 р.); Вип. 2: Овруччина. 1995 (1999 р.); Вип. 3: У межиріччі Ужа і Тетерева. 1996 (2003 р.)). Один із учасників цих наукових мандрівок Микола Гладкий саме на основі зафіксованих тоді матеріалів під керівництвом Михайла Степановича успішно захистив кандидатську дисертацію про традиційне скотарство Середнього Полісся другої половини XIX – першої третини XX ст.

Проте доля таки привела М. Глушка на історичний факультет Львівського університету. Від 1998 р. він працював на посаді доцента (до 2003 р. за сумісництвом), із квітня 2005 р. – професора створеної у 1995 р. кафедри етнології. Важливу роль у цьому переході на педагогічну ниву відіграв його близький колега з Інституту народознавства НАН України Роман Сілецький, який роком раніше прийшов на кафедру, а у 2001 р. став її завідувачем. Їхня систематична праця дала активний імпульс для подальшого розвитку кафедри, зростання її кадрового потенціалу, та запорукою виховання кількох поколінь молодих фахових етнологів. Проф. М. Глушко був твердо переконаний, що істина народжується лише у постійних фахових дискусіях, у спілкуванні з однодумцями: без цього, мовляв, подальший поступ науки просто неможливий. Саме тому він із колегами з кафедри та учнями докладав так багато зусиль до формування такого благодатного творчого наукового середовища на кафедрі етнології Франкового університету.

Варто відзначити, що залишаючи стіни Інституту народознавства НАН України у 2003 р., М. Глушко вже мав на руках готовий текст докторської дисертації, яка увінчала його багаторічні пошуки. Того ж року вже у видавничому центрі Франкового університету він опублікував унікальну для української науки монографію «Генезис тваринного запрягу в Україні (Культурно-історична проблема)». На її основі наступного року успішно захистив докторську дисертацію (наук. консультант – проф. Р. Кирчів). Одним із важливих вихідних положень цієї праці є теза про те, що з'ясування походження багатьох важливих елементів традиційного запрягу у вузькорегіональних дослідницьких масштабах безперспективне. У зв'язку з цим етнолог зібрав і проаналізував величезну кількість етнографічних, археологічних, історичних, лінгвістичних та фольклорних першоджерел.

За роки праці на кафедрі Михайло Степанович підготував низку авторських навчальних курсів («Методика польового етнографічного дослідження»),

«Теоретична етнологія», «Історія народної культури українців», «Транспорт у системі традиційної культури та побуту українців», «Актуальні проблеми етнологічної науки», «Історія народної культури українців: карпатська традиція», «Етнографія українців Карпат: господарські заняття, матеріальна культура» та ін.).

Власний досвід і знання, набуті під час організації та проведення понад 30 комплексних польових подорожей на терени Бойківщини (1979–1980, 1982, 1984–1986, 1988, 1998 рр.), Волині (1981–1982, 1993–1994 рр.), Гуцульщини (1985–1986, 1988 рр.), Лемківщини (1984–1985, 1992 рр.), Надсяння (1991, 1998, 2004–2007, 2010 рр.), Опілля (1983, 2008–2009, 2011–2014 рр.), Поділля (1995 р.), Покуття (1997–1998 рр.), Середнього і Західного Полісся (1992–1997, 2004 рр.), Середньої Наддніпрянщини (1991 р.), лягли в основу навчального посібника «Методика польового етнографічного дослідження» (2008 р.), що став настільною книгою для кількох поколінь українських етнологів.

Саме наукову працю вчений вважав своїм святим обов'язком та найпочеснішою місією, тож присвятив їй усе своє свідоме життя. Гідним результатом багаторічної наполегливої праці стали понад 400 опублікованих наукових та науково-популярних праць, серед них – 5 авторських монографій, 3 авторські навчальні посібники, 14 колективних монографій і 7 колективних навчальних посібників у співавторстві. Проте ні саме заняття наукою, ні тим більше певні кількісні показники для нього ніколи не були ціллю, позаяк він був твердо переконаний, що найважливішим тут є новизна в темах, проблемах, методології, концепціях та гіпотезах.

У наукових студіях проф. М. Глушка другої половини 1990-х – початку 2020-х років можна виділити три основні вектори:

– **історична етнологія** – комплексні дослідження на перетині етнології, фольклористики, лінгвістики, археології, історії дали можливість по-новому осмислити низку явищ традиційної культури українців, слов'ян загалом, передусім у сфері народного транспорту, запрягу гужових тварин, календарної обрядовості. У руслі цього напрямку підготовлена докторська дисертація та кілька десятків статей. Учений висунув власні наукові версії стосовно першоджерел, походження та історичних етапів розвитку санного транспорту східноєвропейського типу, різних типів парного нашійного ярма у слов'ян, одноваринного запрягу загалом і однокінного східноєвропейського типу зокрема, вчиненого хліба в українців, поліської сохи тощо. Його зусиллями відтворено зовнішній вигляд і конструкцію ходової частини східноєвропейських волокуш-саней епохи енеоліту, конструкцію ходу прикарпатського воза княжої доби, з'ясовано первісний зміст і семантику праслов'янських із походження календарно-побутових звичаїв «полазник» і «колодка» та ін.

Підсумком цих досліджень став навчальний посібник «Історія народної культури українців» (2014, 2018 рр.);

– **проблема історико-етнографічного районування України** – етнолог докладно проаналізував погляди українських та іноземних народознавців XIX – початку XXI ст. на цю проблему, вказав на численні проблемні аспекти та способи їх усунення, висловив власні зауваження до методології таких досліджень та міркування про межі окремих районів (передусім Бойківщини, Волині, Гуцульщини, Надсяння, Полісся та ін.), про історичні реалії, що вплинули на їхнє формування та пізніші трансформації. Із найновіших праць відзначимо монографію «Надсяння: традиційна культура і побут (етнолінгвістичні скарби)» (2017 р.; співавтор – Леся Хомчак) та відповідний розділ у колективній монографії викладачів і вихованців кафедри етнології Львівського університету «Культурно-побутові традиції українців Волині: історико-етнологічні нариси: монографія» (2023 р.). На жаль, учений так і не встиг підготувати певне підсумкове дослідження з цієї проблематики, відсутність якого гостро відчувається в сучасній вітчизняній науці;

– **історіографічні студії**, у центрі яких стояла діяльність Етнографічної комісії НТШ (1898–1940 рр.), розуміння історичного значення якої для української науки він вивів на якісно новий рівень. Результатом багаторічних пошуків стали кілька десятків окремих наукових розвідок, численні статті «Наукове товариство імені Шевченка: енциклопедія» (т. 1–5) та дві останні індивідуальні монографії вченого («Народознавчі студії в Науковому товаристві імені Шевченка (1895–2020): Статті та матеріали» (2022 р.) та «Філарет Колесса і Наукове товариство імені Шевченка у Львові» (2023 р.)). До певної міри підсумковим дослідженням на цьому поприщі наукових зацікавлень ученого можемо вважати статтю «Українська етнологія в наукових дослідженнях НТШ: від Федора Вовка до сьогодення» у ювілейному збірнику до 150-річчя НТШ (2023 р.).

Свідченням багатогранності вченого, вагомого наукового доробку в суміжних ділянках народознавства є не лише тісна співпраця з провідними фахівцями з різних ділянок гуманітаристики, що репрезентували наукові та освітні осередки України та Польщі, а й навіть перелік періодичних та серійних наукових видань нашого Університету, в яких за останнє двадцятиліття були розміщені його цінні праці («Вісник Львівського університету. Серія історична», «Вісник Львівського університету. Серія філологічна», «Українське літературознавство», «Археологічні дослідження Львівського університету», «Вісник Інституту археології», «Міфологія і фольклор», «Наукові зошити історичного факультету», «Проблеми слов'янознавства»). Глибока обізнаність у багатьох проблемах та широчінь наукових зацікавлень були тією надійною базою,

на основі якої він міг вступати у наукові дискусії з фахівцями з суміжних ділянок народознавства. За це чимало колег його остерігалися і навіть недолюбливали, але попри все зазвичай були змушені визнавати його науковий авторитет.

Багато сил М. Глушко віддав редакторській справі, будучи членом редколегій численних журналів і збірників праць. Зокрема відзначимо редаговані ним ювілейний збірник до 10-річчя кафедри етнології Франкового університету «Етнічна культура українців» (Львів, 2006 р.) та 43-й випуск «Вісника Львівського університету. Серія історична» (Львів, 2008 р.), що був присвячений традиційній культурі Середнього Полісся. Також Михайло Степанович редагував цінне видання про ректорів Львівського університету, яке, на жаль, досі не опубліковане.

М. Глушко став одним із перших членів Етнографічної комісії відродженого в Україні НТШ. У 1990–1992 рр. – її секретар, у 1992–2008 рр. – голова, із 1996 р. – член Президії Товариства, а також член редколегії окремих томів «Записок НТШ. Праці Секції етнографії і фольклористики» (Т. ССXXX, ССXLII, ССCLIX) та «Вісника НТШ», учасник багатьох науково-організаційних заходів Товариства. У 2005 р. на пропозицію Секції етнографії і фольклористики його обрано дійсним членом НТШ. Значна частина його праць була опублікована на сторінках згаданих та низки інших видань Товариства. Він завжди з великою відповідальністю ставився до різних організаційних та видавничих проектів, що виходили з середовища НТШ, щоб гідно тримати той високий рівень української науки та самовідданої праці на благо Батьківщини, який був заданий його засновниками ще наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Одним із таких дітищ, до підготовки яких доклали багато зусиль покійний професор, є «Наукове товариство імені Шевченка: енциклопедія». Він є автором кількох десятків ґрунтовних енциклопедичних статей у вже опублікованих перших п'яти томах цього унікального видання та кількох до шостого, який ще перебуває на етапі підготовки. Саме в рамках цих своїх зацікавлень М. Глушко підготував цінне дослідження про наукові зв'язки викладачів історичного факультету Франкового університету з НТШ упродовж 1989–2013 рр.

Характерними рисами Михайла Степановича як людини та вченого були чесність і працьовитість. Вирізняла його й особлива самовимогливість. Більше того, він вірив, що такими ж принципами мають керуватися й інші. Попри свій непростий характер, він притягав як магніт до себе багатьох людей різного віку та статусу своєю науковою харизмою, інтелектом, щирістю, доброзичливістю. Учений дуже не любив фальші у всьому, а тому рішуче відштовхував від себе осіб, які здатні були переступати через певні моральні принципи чи свідомо займалися профанацією в науці. За життя він дуже скептично ставився

до різних почесних звань чи нагород, завжди говорив, що справжню оцінку науковому доробку певного вченого дадуть нащадки.

Чимало уваги М. Глушко приділяв фаховій підготовці молодих етнологів, багатьом із них він не просто допоміг зробити перші боязливі кроки у світ науки, а по-справжньому відкрив до неї двері. Тут важливу роль відігравали його педагогічний хист, високе ораторське мистецтво, відповідальність, принциповість, скрупульозність у всьому, але поряд із цим часто батьківське ставлення до своїх учнів. Багато уваги він приділяв навчанню студентів культурі написання наукових текстів, де немає жодних дрібниць. Він ніколи не скупився на добру пораду та ідею для подальших наукових пошуків, часто заряджав студентів власним дослідницьким азартом. У день смерті Михайло Степанович як звикло йшов на пари до студентів-другокурсників, але не судилося дійти лише кількох метрів...

Під керівництвом М. Глушка дисертаційні дослідження захистили 7 кандидатів наук / докторів філософії. Також він був науковим консультантом одного доктора історичних наук. Багато етнологів, у яких учений офіційно не був науковим керівником, із гордістю називають його своїм учителем за значний внесок у їхнє професійне зростання.

За понад сорокарічний період наукової та педагогічної праці М. Глушко посіяв на вдячному та плідному ґрунті багато зерен, що їх не порахувати дослідникам біографії та наукової спадщини вченого, адже ці зерна проросли у працях численних учнів, багатьох інших українських етнологів і представників суміжних дисциплін.

15 березня чисельна скорботна громада – близькі та рідні, викладачі, студенти та випускники Франкового університету, співробітники низки академічних інститутів та музейних осередків Львова та Києва, колеги та друзі провели його в останню дорогу на Голосківське кладовище у Львові.

Згодом, 22 квітня, на історичному факультеті провели Вечір пам'яті професора Михайла Степановича Глушка, на якому колеги та учні поділилися спогадами про життєвий шлях та наукові пошуки вченого, переглянули численні світлина. Особливо зворушливою була розповідь близького друга Михайла Степановича, його земляка, професора Сидора Кіраля, який не лише розказав про маловідомі сторінки біографії покійного, а, що особливо важливо, навів численні ситуації, які показують його як особистість із великої літери, його моральні принципи та життєві пріоритети. Останнім до гостей заходу в короткому відео з теплими словами про свого вчителя звернувся єдиний докторант М. Глушка – Роман Тарнавський, який зараз на передовій боронить кордони нашої держави.

IN MEMORY OF PROFESSOR MYKHAILO HLUSHKO: HUMAN, SCIENTIST AND TEACHER

Ihor HILEVYCH

Ivan Franko National University of Lviv

The Chair of Ethnology

1 Universytetska str., Lviv, 79000, Ukraine

e-mail: ihor.hilevych@lnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4405-2588>

The article describes the main milestones of the biography of Professor Mykhailo Hlushko and his contribution to the development of Ukrainian ethnological science. Special attention is paid to various spheres of activity of the scientist as a teacher of the Department of Ethnology of the Ivan Franko Lviv National University.

From 1984, M. Hlushko worked as a junior researcher (in 1990–1992 – a researcher) of the Lviv branch of the M. Rylskyi Institute of Art History, Folklore and Ethnography of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. In this way, he managed to realize his youthful dream of studying science and devoting himself to the study of the traditional culture of the Ukrainians. The first area of the young ethnologist's scientific research was the communication routes, traditional transport and fusion of the forest of the Carpathian Ukrainians, i.e. those areas of traditional culture in which at that time there was no specialist in Ukraine.

In 1989, in Minsk, he defended his candidate's thesis «Land means of transport of the Carpathian Ukrainians of the second half of the 19th – early 20th centuries. (Features and development)» (supervisor – prof. Yu. Hoshko). Subsequently, significantly expanding his dissertation he published the monograph «Roads of communication and means of transport in the Ukrainian Carpathians of the second half of the 19th century – the beginning of 20th century» (1993).

During 1992–1994, M. Hlushko worked as the deputy director for scientific work of the newly established Institute of Ethnology, in 1994–1997 and 1999–2003 as a senior researcher, in 1997–1999 as the head of the Carpathian studies department of the same institution. On the basis of his own expeditionary travels in the second half of the 1980s and the beginning of the 2000s, the scientist prepared a number of chapters for collective monographs on Hutsul Region (1987), Ukrainian Carpathians (1989), Podillia (1997), Lemko Region (1999 r.) etc.

In 1994–1997, M. Hlushko acted as the leader of the first post-Chernobyl complex historical and ethnographic expeditions to radioactively contaminated areas of the Middle Polissia, the significant scientific results of which are largely due to the organizational abilities of the deceased.

From 1998, he worked as an associate professor (part-time until 2003), from April 2005 – a professor at the Department of Ethnology of Lviv University, created in 1995. In 2004, based on the monograph «The Genesis of Animal Harness in Ukraine (cultural-historical approach)» (2003), he successfully defended his doctoral dissertation (scientific consultant – prof. R. Kyrchiv). During the years of work at the department, the scientist prepared a number of author's training courses, individual training manuals of the training manual «Methodology of field ethnographic research» (2008) and «History of folk culture of Ukrainians» (2014, 2018). In the scientific studios of prof. M. Hlushko from the second half of the 1990s to the beginning of the 2020s, three main vectors can be distinguished: historical ethnology, the problem of ethnographic regionalization of Ukraine and historiographical studies (primarily the history of folk research in the Shevchenko Scientific Society in Ukraine in the late 19th and early 21st centuries).

Keywords: Mykhailo Hlushko, ethnology, folkloristics, Ivan Franko Lviv National University, Shevchenko Scientific Society in Ukraine, field ethnographic research

Стаття надійшла до редколегії 07.09.2024

Стаття прийнята до друку 18.09.2024